

К. В. Гусаров,
доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного процесу
Національного університету "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого" (м. Харків)

УДК 347.95

ПІДСТАВИ ВІДМОВИ У ВІДКРИТТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ТА КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглядаються проблеми реалізації повноважень судів контролюючих інстанцій при вирішенні питань про відкриття апеляційного або касаційного провадження. Враховуючи аналіз законопроекту щодо вказаних питань та положень проекту Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, судової практики національних судів, формулюються висновки щодо доцільності реалізації окремих підстав відмови у відкритті апеляційного та касаційного проваджень.

Ключові слова: відмова у відкритті провадження, цивільне судочинство, інстанційна побудова судів цивільної юрисдикції.

Спроби вітчизняного законодавця вдосконалити процесуальне законодавство шляхом внесення змін та доповнень до процесуальних нормативних актів Законом України "Про судоустрій і статус суддів" у 2010 році [1] не зупинили пошуки оптимізації окремих процедур, пов'язаних із переглядом судових рішень по цивільних справах. Не втихає інтерес до дослідження проблем апеляційного та касаційного проваджень по цивільних справах і на сторінках юридичної літератури. Особливу позитивну роль у цьому аспекті займає монографічне дослідження за редакцією О. О. Борисової щодо перегляду судових актів у цивільному процесі ЄС та СНД [2]. Поряд з цим новітні досягнення науки цивільного процесуального права з цього напрямку не залишилися поза увагою при підготовці новітнього коментаря до Цивільного процесуального кодексу Російської Федерації за редакцією М. А. Вікут [3, с. 451–506]. Окремі аспекти історичного генезису та процедур переглядів судових рішень характеризувались у багатьох національних доповідях Всесвітньої конференції Міжнародної асоціації процесуального права, що відбулась 18–21 вересня 2012 року в м. Москві [4, с. 33, 121, 122, 172, 173, 186, 202, 204, 205, 209, 244–246, 261, 309, 310, 317, 362, 388, 407, 408, 435–437, 451–455, 472, 473, 480–484].

Законом України від 20 грудня 2011 р. № 4176–VI "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства" передбачено підстави для відмови у відкритті апеляційного провадження [5]. Поряд із внесенням суттєвих змін до порядку перегляду рішень місцевих судів судами апеляційної інстанції, окремі норми вказаного нормативного акта є принципово новими та такими, що встановлюють нові процедури апеляційного провадження. Мова йде, насамперед, про інститут для відмови у відкритті апеляційного провадження. Необхідність дослідження підстав відмови у відкритті апеляційного провадження покликана, поряд із зазначеним, відсутністю у ст. 297 ЦПК України визначення процесуальних наслідків набрання законної сили ухвалою апеляційного суду про відмову у відкритті апеляційного провадження.

Процедура відмови у відкритті апеляційного провадження не була раніше відома цивільному процесуальному законодавству. На відміну від касаційного провадження, правила апеляційного перегляду судових рішень не встановлювали підстав для відмови у відкритті апеляційного провадження. Разом з тим аналіз зазначених підстав на теоретичному рівні викликаний відсутністю їх комплексного дослідження пленумом суду касаційної інстанції [6], а відповідна постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. [7] сьогодні в багатьох частинах втратила практичний сенс її застосування у правозастосовній практиці.

Визначення у процесуальних галузях права підстав для відмови у відкритті апеляційного чи касаційного проваджень породжує науковий інтерес до їх дослідження не лише в межах цивільного судочинства. Новітній Кримінальний процесуальний кодекс України, наприклад, у ст.ст. 399 та 428 передбачає підстави для постановлення ухвал про відмову у відкритті вказаних проваджень [8], що не залишилось поза увагою фахівців у галузі кримінального процесу В. І. Мариніва та С. М. Міщенко [9, с. 200, 262, 263].

Це викликало необхідність висловлення правових позицій Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ як судом касаційної інстанції щодо особливостей застосування у судовій практиці тієї чи іншої підстави для постановлення ухвали про відмову у відкритті апеляційного провадження.

Такі позиції висловлені, зокрема, в Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо деяких спірних питань застосування процесуальних норм у зв'язку із змінами до Цивільного процесуального кодексу України № 4-183/0/4-12 від 13 лютого 2012 р. [10]. Пунктом 5 вказаного листа суд касаційної інстанції надає відповідь про особливості застосування повноваження щодо відмови у відкритті апеляційного провадження незалежно від поважності причин пропуску строку апеляційного оскарження, якщо апеляційна скарга прокурора, органу державної влади чи органу місцевого самоврядування подана після спливу одного року з моменту оголошення оскаржуваного судового рішення. На нашу думку, вищий судовий орган системи судів цивільної юрисдикції цілком справедливо відмічає про припиняючий (преклюзивний) характер вказаного строку і зазначає про неможливість його поновлення. У процесуальній літературі зазначається про необхідність обмеження прокурора та інших посадових осіб держави у реалізації ними права оскарження судових рішень незалежно від участі у розгляді справи судом першої інстанції. Недоцільність надання прокурору, який не брав участі у розгляді справи судом першої інстанції, права оскаржувати судові рішення в апеляційному порядку, кореспондується із закріпленими у ст. 11 ЦПК України диспозитивними засадами цивільного судочинства, оскільки воля прокурора на оскарження судового акта може не збігатися з волею на таку процесуальну дію матеріально та процесуально заінтересованих осіб [11, с. 840, 841].

Для відмови у відкритті апеляційного провадження виходячи з вищевказаного, вважаємо справедливим встановлення підстави, визначеної абз. 3 ч. 3 ст. 297 ЦПК України як такої, що спрямована на реалізацію диспозитивних засад цивільного судочинства. І суд касаційної інстанції на цій підставі шляхом системного аналізу норм процесуального права не прийшов до протилежного висновку щодо відсутності припиняючого характеру в можливості поновлення строку апеляційного оскарження зазначеним посадовим особам.

У той же час не можна погодитись із висновками, викладеними у п. 7 вказаного Інформаційного листа щодо можливості поновлення чи відмови в поновленні строку апеляційного оскарження для осіб, які не брали участі у розгляді справи місцевим судом, але у рішенні вирішено питання про їх права та обов'язки. Аналогічно подібні питання вирішувались у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 12 "Про судову практику розгляду цивільних справ у

апеляційному порядку”. Вважаємо спірним положення вказаних документів щодо права судді-доповідача відмовити у прийнятті апеляційної скарги на підставі прямої норми процесуального права — ч. 1 ст. 292 ЦПК України у разі, якщо права апелянта, на думку судді-доповідача, не порушені в рішенні суду першої інстанції.

Вважаємо, що питання про те, порушені чи ні права особи у рішенні суду першої інстанції, що оскаржується, вкрай складно вирішувати на етапі відкриття апеляційного провадження. Тому, на нашу думку, такі висновки суд апеляційної інстанції повинен робити після розгляду апеляційної скарги по суті.

Враховуючи предмет цієї наукової статті, не можна обійти увагою аналіз проекту Закону України “Про внесення змін до статті 328 Цивільного процесуального кодексу України” щодо підстав відмови у відкритті касаційного провадження, внесений народним депутатом О. Ю. Шустиком [12]. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначає, що у I півріччі 2012 року значно збільшилось надходження справ і матеріалів до суду касаційної інстанції. У вказаний період на розгляд суду надійшло майже 48,8 тис. касаційних скарг, справ та заяв, що на 21,4 % більше, ніж у I півріччі 2011 року (40,1 тис.). Актуальність дослідження підстав відмови у відкритті касаційного провадження та перспектив розвитку процесуального законодавства з цього приводу обумовлюється і чисельними випадками постановлення ухвал про відмову у відкритті касаційного провадження. Лише у першому півріччі 2012 р. було відкрито касаційне провадження у 9,6 тис. цивільних справах; а відмовлено у відкритті у понад 14 тис. скарг [13].

Зважаючи на необхідність вдосконалення касаційного провадження, вищевказаний законопроект, на нашу думку, потребує певних уточнень, враховуючи нижчевикладене. У той же час варто зазначити, що певні кроки по вдосконаленню касаційного провадження у цивільному судочинстві та заповнення “прогалин” відсутності у цивільному процесуальному законодавстві поняття та змісту обґрунтованості касаційної скарги зроблені у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 червня 2012 р. № 10 “Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку” [14].

Аналізуючи вищевказаний законопроект, слід відмітити, що суб’єкт законодавчої ініціативи пропонує виключити зі змісту ст. 328 ЦПК України п. 5 частини третьої. Справді, за даними судової статистики та змісту Єдиного державного реєстру судових рішень можна зробити висновок про неоднаковість розуміння судьями-доповідачами суду касаційної інстанції змісту терміна “обґрунтованість касаційної скарги”, що призводить під час та до постановлення ухвал з протилежним змістом по аналогічних спірних правовідносинах щодо відкриття чи відмови у відкритті касаційного провадження.

Однак навіть ця обставина, на що не звернув уваги керівник Головного науково-експертного управління законодавчого органу держави у висновку до проекту вказаного закону, не дає категоричних підстав для постановлення питання про виключення вказаної норми зі змісту ЦПК України. Вважаємо, що процесуальне законодавство повинно містити в якості підстави для відмови у відкритті касаційного провадження ту обставину, що касаційна скарга є необґрунтованою. Проте складність та суперечливість застосування вказаної норми покликана відсутністю у ЦПК України законодавчого визначення поняття “обґрунтованість касаційної скарги”, що призводить до зазначених наслідків.

Тому вважаємо недоцільним розгляд на законодавчому рівні питання про виключення зі змісту ст. 328 ЦПК України п. 5 частини третьої. У той же час уявляється доцільним запропонувати позитивно вирішити питання про закріплення у тексті ЦПК України поняття та змісту обґрунтованості касаційної скарги, що уникне в подальшому дуалізму в розумінні змісту вказаного поняття.

Пропозиція суб'єкта законодавчої ініціативи щодо виключення зі змісту ст. 328 ЦПК України частини четвертої заслуговує на увагу з таких підстав. По-перше, відповідно до ч. 2 ст. 324 ЦПК України, підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Виходячи з цього, вказана норма містить вимоги щодо заборони застосування інших підстав для касаційного оскарження судових рішень. Частина 5 ст. 328 ЦПК України у діючій редакції містить фактично дублюючу функцію щодо ч. 2 ст. 324 ЦПК України. По-друге, існуюче положення ч. 5 ст. 328 ЦПК України не узгоджується з вимогами цивільного процесуального законодавства про обов'язковість вказівки в тексті касаційної скарги суті зазначених порушень. За таких умов нівелюється обов'язковість обґрунтування касаційної скарги. Тому положення ч. 5 ст. 328 ЦПК України суперечать законодавчим приписам щодо обов'язковості обґрунтування в касаційній скарзі порушень норм матеріального та (чи) процесуального права, змушує суд касаційної інстанції знаходити самостійно порушення судами норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права. Оскільки такі висновки суд повинен зробити на етапі вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі без аналізу матеріалів справи та рішення, що оскаржується, то вбачається, що це є додатковим аргументом недоцільності застосування ч. 5 ст. 328 ЦПК України.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Текст] // ОВУ. — 2010. — № 55/1. — Ст. 1900.
2. Проверка судебных постановлений в гражданском процессе стран ЕС и СНГ [Текст] : [монограф.] / под ред. Е. А. Борисовой. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Норма ; Инфра-М, 2012. — 768 с.
3. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации [Текст] / под ред. М. А. Викут. — М. : Юрайт, 2012. — 607 с.
4. Гражданский процесс в межкультурном диалоге: евразийский контекст : Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права, 18–21 сентября 2012 г., Москва, Россия [Текст] : сб. докладов / под ред. Д. Я. Малешина. — М. : Статут, 2012. — 720 с.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства : Закон України від 20.12.2011 р. № 4176-VI [Текст] // ВВР. — 2012. — № 29. — Ст. 340.
6. Постанови Пленуму [Електронний ресурс] Вищій спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. — URL : http://sc.gov.ua/ua/postanovi_plenumu.html.
7. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 12 [Текст] // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 11 (99).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] // ОВУ. — 2012. — № 37. — Стор. 11. — Ст. 1370.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] : [у 2 т.] / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х. : Право, 2012. — Т. 2. — 664 с.
10. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо деяких спірних питань застосування процесуальних норм у зв'язку із змінами до Цивільного процесуального кодексу України від 13.02.2012 р. № 4–183/0/4–12 [Електронний ресурс] Вищій спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. — URL : http://sc.gov.ua/ua/informacijni_listi.html.
11. Курс цивільного процесу [Текст] : [підручн.] / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 1352 с.
12. Про внесення змін до статті 328 Цивільного процесуального кодексу України (щодо підстав відмови у відкритті касаційного провадження) : проект Закону від 29.03.2012 р. № 10287 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. — URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=43002.

13. Про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2012 р. та завдання на поточний рік : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 13.09.2012 р. № 12 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0001740-12>.
14. Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14.06.2012 р. № 10 [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-12>.

Надійшла до редакції 12.11.2012

Гусаров К. В. Основания отказа в открытии апелляционного и кассационного производств: проблемы и перспективы развития

Рассматриваются проблемы реализации полномочий судов контролирующих инстанций при разрешении вопроса об открытии апелляционного или кассационного производства. Учитывая анализ законопроекта относительно указанных вопросов и положений проекта постановления Пленума Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, судебной практики национальных судов, формируются выводы о целесообразности реализации отдельных оснований отказа в открытии апелляционного и кассационного производств.

Ключевые слова: отказ в открытии производства, гражданское судопроизводство, инстанционное построение судов гражданской юрисдикции.

Gusarov, K. V. Grounds for the Refusal to the Opening of Appellate and Cassation Processes: Problems and Prospects

The problems of realization of powers by the courts of controlling authorities in resolving the issue of opening of appellate or cassation processes is examined. The conclusions about the feasibility of distinct grounds for refusing of opening of appellate and cassation processes is drawn in accordance to the analysis of the draft law regarding these issues and the draft Resolution of the Plenum of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases and jurisprudence of national courts.

Keywords: refusing of opening of processes, civil procedure, instance system of courts of civil jurisdiction.

